

УДК 338.43:633

Д. В. Малаховський,
асистент кафедри статистики та аналізу,
Львівський національний аграрний університет

НАСІННИЦТВО ЯК ФАКТОР ІНТЕНСИФІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті оцінено вплив кондиційного насіння на інтенсифікацію регіонального виробництва зернових культур, наведено основні проблеми та тенденції розвитку регіонального зернового господарства.

The paper analyzes the certified seeds influence upon regional grain crops production and considers main problems of the regional grain farming development.

Ключові слова: ефективність виробництва, інтенсифікація, кондиційне насіння, сортове насіння, зернові культури, зернове господарство.

Key words: production efficiency, intensification, certified seeds, high quality seeds, grain crops, grain enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищення рівня ефективності виробництва зерна повинно виступати найважливішим завданням в сьогоdnішніх умовах формування та розвитку АПК, від розв'язання якого залежить забезпечення продовольчої безпеки країни, експортний потенціал нашої держави на світових ринках зерна та рівень народного добробуту населення. У ринкових умовах господарювання переваги надаються не кількісним, а якісним характеристикам кінцевого продукту споживання. Саме тому ключовими питаннями повинні виступати процеси інтенсифікації виробництва, впровадження інноваційно-інтенсивних та ресурсощадних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема зернових культур. Виходячи з цього, можна стверджувати, що нарощування виробництва зернових культур в умовах ринково-інноваційних процесів неможливе без належного забезпечення зерновиробників у високоякісному кондиційному насінні зернових культур. Адже від ефективності системи насінництва залежить ефективність важливої та невід'ємної ланки зерновиробництва — процесу сортозаміни та сортооновлення. Саме тому одну з центральних ніш у спектрі основних проблем розвитку зерновиробництва повинні займати питання, пов'язані з визначенням та осмисленням основних проблем галузі насінництва зернових культур як на макро-, так і на мікрорівні господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, пов'язані з організаційно-економічними проблемами розвитку галузі насінництва зернових культур, знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців, серед яких Ажаман І.А., Амбросов В.Я., Бакай С.С., Єгорова Н.Ю., Захарчук О.В., Макрушин М.М., Омеляненко Г.Г., Пазій І.П., Петриченко В.В., Приймачук Т.Ю., Рильська Н.А., Скупський Р.М. та ін. Проте слід відзначити, що більшість праць, особливо в останні роки, присвячені лише проблемам формування та розвитку ринку кондиційного насіння зернових культур, а не ефективності галузі насінництва. В сьогоdnішніх реаліях ведення агробізнесу актуальними та невирішеними залишаються питання, пов'язані з підвищенням ефективності не лише окремої господарської одиниці (насінневого господарства), але й усієї системи насінництва зернових культур як на регіональному, так і на макрорівні. Виходячи з того, що сортове насіння виступає фактором впливу на ефективність процесу зерновиробництва, доцільно провести аналіз залежності ефективності регіонального виробництва зерна від якості посівного матеріалу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В агропромисловому комплексі Львівської області виробництву зернових культур традиційно належить домінуюче місце. У 2010 році

площа посіву сільськогосподарських культур у всіх категоріях господарств становила 540,9 тис. га. В структурі посівних площ сільськогосподарських культур області площі посіву під зерновими становили 250,0 тис. га — 46,2%. А в структурі посівних площ у сільськогосподарських підприємствах області посіви зернових у 2010 році займали більшу половину від загальної площі посіву — 59,7% (132,0 тис. га). Це дає підстави говорити про те, що головною спеціалізацією в сільськогосподарському виробництві Львівської області є виробництво зернових та зернобобових культур.

Аналіз регіонального розвитку зернового господарства засвідчує негативні тенденції у даній сфері АПК і характеризується процесами деінтенсифікації галузі, що проявляється у скороченні посівних площ, валових зборів та урожайності зернових. У 2010 році валовий збір зернових культур в області становив 622,6 тис. тонн, що на 23,4% менше порівняно з попереднім роком та на 28,0% менше валового збору зерна досягнутого у 1991 році (рис. 1).

Посівні площі на виробництві зернових культур у роки становлення ринкових відносин зазнали змін та характеризуються незначним скороченням. Площі посіву зернових у 2010 році скоротились на 8,5% порівняно з 2009 роком та на 16,6% в порівнянні з 1991 роком.

Слід зазначити, що при неістотних змінах посівних площ, головною причиною зменшення виробництва зерна можна вважати зниження урожайності зернових культур, яка у 2010 році у сільськогосподарських підприємствах Львівської області становила 25,8 ц/га — на 15,4% менше порівняно з рівнем урожайності зернових, досягнутим у 2009 році, та на 11,0% менше порівняно з 1991 роком. Урожайність виступає у якості узагальнюючого показника, за допомогою якого можна характеризувати ефективність виробничих процесів як в зерновому виробництві, так і в галузі рослинництва загалом.

Можна стверджувати, що всупереч усталеним твердженням про високу родючість українських чорноземів, урожайність зернових культур у нашій державі в сьогоdnішніх умовах функціонування АПК істотно поступається іншим провідним зерновим країнам. Виходячи з цього, в умовах сьогоdnення постає необхідність у пошуку нових науково обґрунтованих резервів підвищення ефективності виробництва зернових культур на ринково-інноваційній основі.

Як справедливо зазначає Соловей Д.Ю., одним із шляхів збільшення врожайності зернових культур є впровадження інтенсивних технологій, які дають змогу найбільш повно реалізувати генетичний потенціал рослин і передбачають комплексне використання всіх агротехнічних засобів та хімізації [1]. Кононенко М. П. визначає інтенсивну технологію в рослинництві як систему агротехнічних прийомів, які дають змогу максимально реалізувати генетичний потенціал сортів і одержувати врожайність у 2—3 рази вищу, ніж забезпечують природні біокліматичні фактори в сфері виробництва [2].

Захарчук О. В. доводить, що використання сортових рослинних ресурсів є однією з найважливіших ланок сільського господарства — основою економічного і соціального розвитку держави, зокрема він стверджує, що до 2020 року питома вага приросту врожаю, одержаного за рахунок нового покоління сортів, буде становити від 70 до 80%, або в 2—3 рази вище досягнутого рівня на теперішній час [3]. Оскільки головним завданням галузі насінництва зернових культур є своєчасне забезпечення виробників зерна у високоякісному кондиційному насінні для вчасного проведення сортозаміни та сортооновлення, то можна стверджувати, що від ефективності господарсько-економічних відносин у системі насінництва залежить ефективність зернового господарства країни в цілому. У ринкових умовах господарювання кондиційне насіння виступає у якості специфічного, наукоємного та ринково-інноваційного продукту агробізнесу, який за своєю

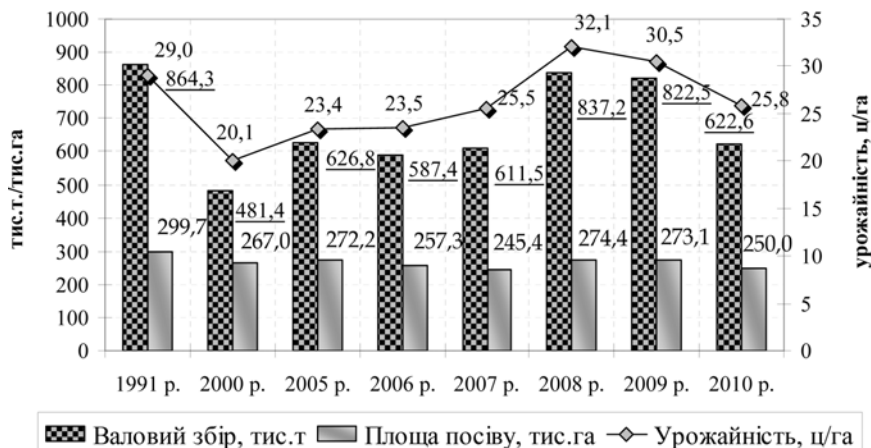
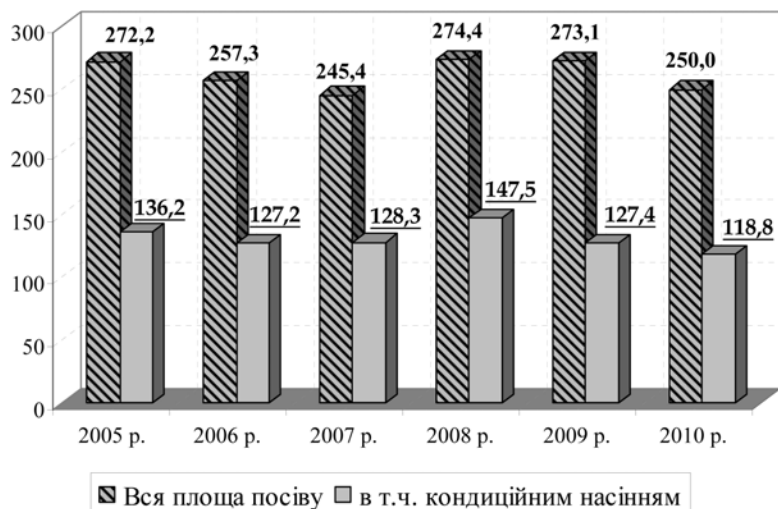

Рис. 1. Динаміка розвитку зернового господарства Львівської області

Рис. 2. Динаміка посівних площ зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2005–2010 роках, тисяч гектарів

суттю не має аналогів та заміників, оскільки від якості посівного матеріалу залежать кількісні та якісні показники виробленого товарного зерна, що, в свою чергу, впливає на рівень конкурентоспроможності зернових культур на міжнародній арені.

У сьогоднішніх реаліях функціонування зерновиробничого комплексу однією з основних причин зниження урожайності зернових культур можна вважати посіви зернових некондиційним низькоякісним посівним матеріалом. Ці позиції відстоюють ряд вчених-економістів, зокрема Петриченко В. В., зазначає, що факторів, які вплинули на зменшення урожайності та скорочення валових зборів зерна, є декілька, але основний, на його думку, полягає в тому, що попередні "реформи" розорили більшу частину сільгоспвиробників і відповідно дороге насіння високоякісних сортів їм не по кишені [4].

Амбросов В.Я. та Єгорова Н.Ю. зазначають, що однією з основних причин недостатнього рівня виробництва зерна й підвищення його ефективності є те, що останніми роками значна кількість агроформувань, внаслідок незадовільного фінансового стану, не змогли використати високоякісне насіння, що стримувало сортозаміну та сортооновлення [5].

Якщо розглядати посівні площі зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області, то з рис. 2. видно, що більша половина посіву здійснюється некондиційним (низькоякісним) посівним матеріалом.

У 2010 році сільськогосподарськими підприємствами Львівської області кондиційним насінням було засіяно лише 118,8 тис. га — 47,5% від загальної площі посіву всіх зернових

культур. Порівняно з попереднім роком площі посіву кондиційним насінням скоротились на 6,8%, а в порівнянні з 2005 роком — на 12,8%.

Важливо зазначити, що у 2008 році, коли було досягнуто найбільшого рівня урожайності зернових, площа посіву кондиційним посівним матеріалом у сільськогосподарських підприємствах області становила 147,5 тис. га., або 53,8% від загальної площі посіву. Можна стверджувати, що фактор сорту та високоякісного насіння, поряд зі сприятливими природно-кліматичними умовами, відіграв вагоме значення у підвищенні ефективності зерновиробництва як на регіональному, так і на макрорівні.

Як було відзначено на зборах науковців УААН у 2008 році, коли в Україні було досягнуто найбільшими валовими зборами зернових за всю історію розвитку зерновиробництва України — 53,3 млн тонн зерна, фактор сорту та високоякісного насіння відіграв вирішальну роль в одержанні урожаю зерна. Цю позицію відстоює Соколов В.М., зокрема він акцентує свою увагу на тому, що сорт та насіння стають найефективнішим інструментом інтенсифікації сільгоспвиробництва, особливо в нинішніх умовах [6].

Проте, тривожним залишається той факт, що більша половина посіву зернових здійснюється некондиційним насінням, що, в свою чергу, негативно впливає на агротехнічну ефективність зернової галузі, що проявляється у низькому рівні урожайності зернових, наслідок — висока собівартість та низький рівень рентабельності.

Окрім того, у сільськогосподарських підприємствах області за останні роки спостерігається скорочення обсягів висіяного кондиційного насіння зернових культур на загальних посівах (рис. 3).

Як видно з рис. 3, у 2010 році зерновиробниками області було висіяно 26,9 тис. тонн кондиційного насіння зернових культур, що на 5,9% менше порівняно з 2009 роком та на 12,4% менше порівняно з 2005 роком.

В останні роки істотно скоротились посіви кондиційним насінням ярих зернових культур з 13,5 тис. тонн у 2005 році до 9,1 тис. тонн у 2010 році, або на 32,6%. Посіви озимих культур, відносно стабільні, проте порівняно з 2008 роком, коли було висіяно найбільшу кількість кондиційного насіння, скоротились на 15,6% і

у 2010 році становили 17,8 тис. тонн.

Скорочення обсягів посіву кондиційним посівним матеріалом зумовлено багатьма факторами розвитку агропромислового комплексу. Внаслідок низького рівня рентабельності зернової галузі та відсутності коштів на придбання сортового кондиційного насіння вітчизняні виробники зерна змушені здійснювати посіви власним низькоякісним насінням зернових, що спостерігається у більшості сільськогосподарських підприємств області. Це, в свою чергу, призводить до засмічення насіння, погіршення процесу сортозаміни та сортооновлення, що в кінцевому результаті призводить до погіршення кількісних та передусім якісних характеристик кінцевого продукту споживання.

Другою причиною скорочення обсягів посіву кондиційним насінням є відсутність ефективною державної підтримки галузі насінництва, відсутність ефективною системи компенсацій та дотування за придбання та виробництво сортового посівного матеріалу, що, в свою чергу, позначається на скороченні обсягів виробництва насінневого зерна.

Так, у Львівській області за останні роки господарювання спостерігається чітка тенденція скорочення обсягів висіяного сортового насіння зернових культур на насінницькі цілі (рис. 4).

Як видно з рис. 4, обсяги висіяного кондиційного насіння зернових культур у сільськогосподарських підприємствах області на насінницькі цілі скоротились майже утричі. У 2010 році на насінницькі цілі було висіяно 4,6 тис. тонн сортового насіння, що на 62,3% менше порівняно з насінницькими посівами зернових у 2005 році. У 2010 році на 42,3% у порівнянні з 2005 роком скоротились обсяги посіву озимих культур. Найбільше скоротились насінницькі посіви ярих культур з 5,2 тис. тонн у 2005 році до 1,5 тис. тонн у 2010 році, або на 71,2%.

Істотне скорочення виробництва кондиційного насіння на території області, в першу чергу, зумовлене неефективною регіональною політикою у сфері АПК. У 2009 та у 2010 роках, внаслідок браку бюджетних коштів, в області практично не функціонували державні програми з підтримки насінництва зернових культур. Це призвело до того, що сільськогосподарські підприємства об-

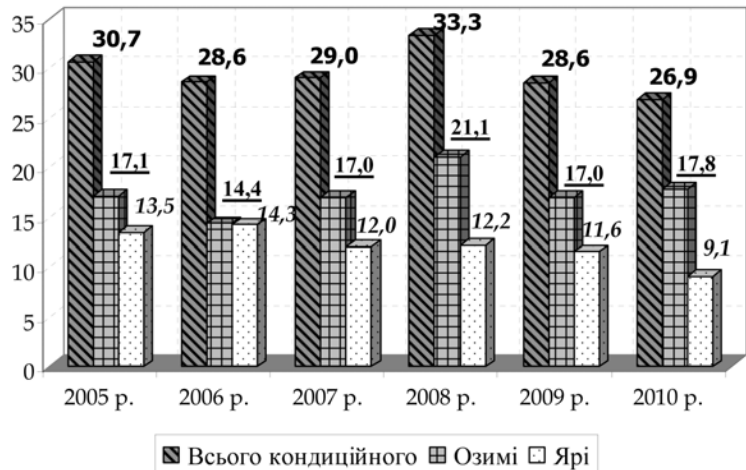

Рис. 3. Динаміка обсягів висіяного кондиційного насіння зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Львівської області на загальних посівах у 2005–2010 роках, тисяч тонн

ласті з виробництва зернових змушені закуповувати насіння з інших регіонів (чи з-за кордону) або в гіршому випадку здійснювати посіви власним (не сортовим) посівним матеріалом, який не відповідає стандартам якості. Все це говорить про негативні тенденції в галузі насінництва зернових культур, які потребують невідкладного вирішення.

Попри істотні скорочення обсягів посіву кондиційним насінням зернових культур у сільськогосподарських підприємствах, важливим залишається той факт, що витрати на насіння у більшості підприємств є економічно вигідними. В результаті проведеного групування підприємств за витратами на посівний матеріал на одиницю площі нами була виявлена певна закономірність, зокрема у тих господарських структурах, у яких більші витрати на насіння

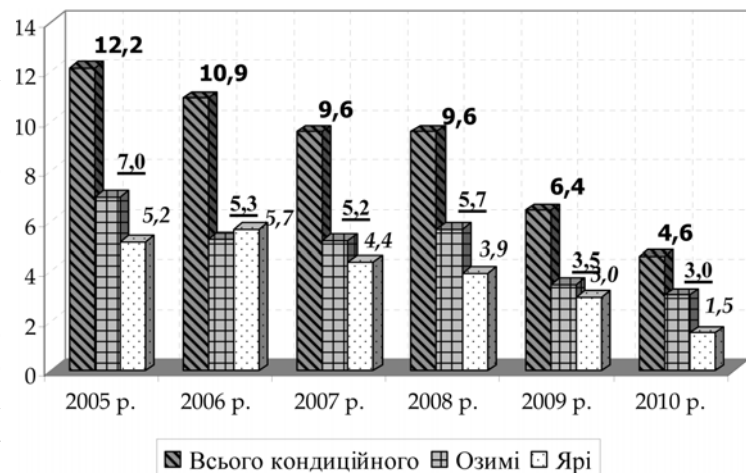
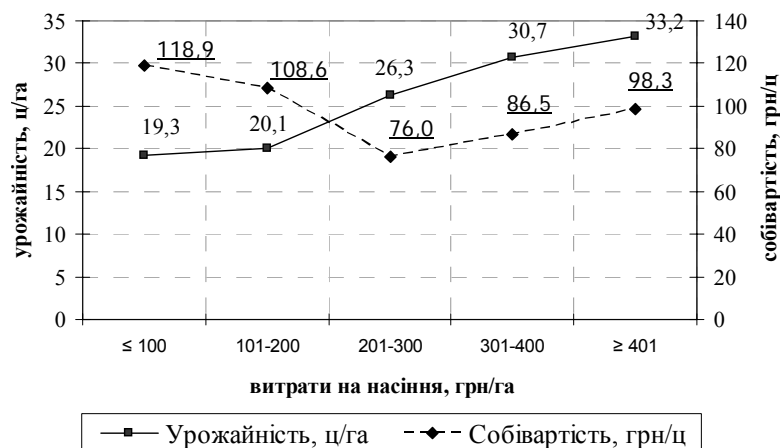

Рис. 4. Динаміка обсягів висіяного кондиційного насіння зернових культур сільськогосподарськими підприємствами Львівської області на насінницьких посівах у 2005–2010 роках, тисяч тонн

Рис. 5. Вплив витрат на насіння на ефективність виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Львівської області у 2010 році

спостерігається вищий рівень урожайності та менша собівартість виробленого товарного зерна. Про це свідчать дані рис. 5.

У сільськогосподарських підприємствах з виробництва зернових, у яких більші витрати на насіння, відповідно вища ефективність виробництва зерна. Як видно з рис. 5, зі зростанням витрат на насіння підвищується урожайність і знижується собівартість продукції. Найнижча собівартість товарного зерна — 76,0 грн./ц — спостерігається у господарських структурах, у яких середні витрати на насіння коливаються в межах 201—300 грн./га, при цьому середня урожайність у цих господарствах становить 26,3 ц/га. У групі підприємств, у яких витрати на насіння становлять більше 401 грн./га, спостерігається найвищий рівень урожайності вироблених зернових культур. При здійсненні посіву некондиційним насінням середня урожайність становить 19,3 ц/га, що, в свою чергу, негативно впливає на якісні та вартісні показники кінцевого продукту споживання.

ВИСНОВКИ

Виходячи з того, що зерновиробництво для нашої держави є найбільш пріоритетною та стратегічно важливою галуззю АПК, одним з основних завдань сьогодні повинно бути врегулювання господарсько-економічних відносин в галузі насінництва, оскільки без підвищення ефективності системи насінництва неможливий подальший ефективний розвиток зернового комплексу як на державному, так і на регіональному рівнях господарювання.

За допомогою ефективної системи насінництва зернових культур необхідно здійснювати впровадження у виробництво високо-

якісного насіння нових перспективних сортів, що повинно сприяти підвищенню ефективності виробництва зерна та має істотно вплинути на рівень конкурентоспроможності вітчизняного товарного зерна на міжнародному зерновому ринку.

Незважаючи на негативні тенденції у регіональному виробництві посівного матеріалу, витрати на насіння виступають у якості вагомого фактора впливу на процеси інтенсифікації регіонального виробництва зернових культур. Виходячи з цього, для підвищення ефективності галузі насінництва у Львівській області необхідно на наступні роки розробити та прийняти дієву програму підтримки та розвитку галузі насінництва.

У регіональній програмі з насінництва зернових культур необхідно враховувати потребу в кондиційному насінню зерні та резерви розширення посівних площ зернових культур, за рахунок незадіяної площі. Також, враховуючи вартість посівного матеріалу, доцільно було б закласти економічно обґрунтовану суму коштів у місцевому бюджеті, які спрямовувалися б зерновиробникам в якості відшкодувань за закуплений посівний матеріал в розрізі по генераціях насіння зернових культур.

Література:

1. Соловей Д.Ю. Оцінка енергетичної ефективності виробництва зерна озимої пшениці в Україні // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 83—85.
2. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва // Економіка АПК. — 2008. — № 8. — С. 67—74.
3. Захарчук О.В. Сорт як інноваційна основа розвитку рослинництва // Агроінком. — 2009. — № 5—8. — С. 17—22.
4. Петриченко В.В. Особливості створення та впровадження у виробництво нових сортів пшениці: досвід США // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 149—152.
5. Амбросов В.Я., Єгорова Н.Ю. Ринок насіння зернових культур // Економіка АПК. — 2010. — № 10. — С. 27—31.
6. Соколов В.М. Сорт і насіння — найефективніший засіб інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах // Посібник Українського хлібороба. — 2009. — С. 131—133.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2012 р.